

تبیین جایگاه محرمیت در نسبت با قلمرو و خلوت در مسکن سنتی ایران بر پایه آموزه‌های اسلامی

حسین مرادی‌نسب*

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۹/۰۱/۰۹

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۳۹۹/۱۰/۱۲

چکیده

یکی از مهم‌ترین مفاهیم منعکس از اصول و ارزش‌های اسلامی محرمیت است که خصوصاً در حوزه مسکن سنتی ایران نمود یافته‌است اما به نظر می‌رسد اصل محرمیت به‌عنوان یکی از کیفیات انسان- محیط در معماری و شهرسازی اسلامی در مسکن سنتی ضمن داشتن اشتراکات با مفاهیم معادل در نظر گرفته‌شده برای محرمیت، توسط صاحب‌نظران غربی یعنی قلمرو و خلوت، دارای تفاوت‌های اساسی نیز با این مفاهیم می‌باشد لذا هدف از این پژوهش، تبیین مفهوم محرمیت در نسبت با خلوت و قلمرو بر پایه آموزه‌های اسلامی در مسکن سنتی ایران است. جهت تبیین مسئله، این پژوهش از روش ترکیبی تحلیل محتوا با استدلال منطقی بهره‌گیری شده‌است. گردآوری داده‌ها از طریق مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای انجام شده‌است و روش تحقیق توصیفی تحلیلی بوده که ابتدا پس از شناخت نظرات و تعاریف متخصصین غربی از محرمیت، بر پایه آموزه‌های اسلامی (قرآن کریم و احادیث معصومین (ع)) به تبیین جایگاه مؤلفه‌های آن در کالبد مسکن سنتی پرداخته شده‌است. در خاتمه، ضمن ارائه مدل پژوهش، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اولاً محرمیت در حوزه مادی، کالبد دادن به فضاهای معماری با بهره‌گیری از عناصر نظام ورودی خانه‌های سنتی است به‌گونه‌ای که در این حوزه همسو با مفهوم قلمرو است که مؤلفه‌های امنیت، مالکیت، مرز آشکار و محصوریت را به‌دنبال خواهد داشت ثانیاً محرمیت در حوزه روانی و رفتاری مترادف با فضای صمیمی با دیگر (ان) است که در این حوزه همسو با مفهوم خلوت است که در مسکن سنتی در حیاط، تالارها، ایوان‌ها، طنبی‌ها، سه‌دری‌ها، پنج‌دری‌ها نمود می‌یابد اما محرمیت در حوزه معنایی در مسکن سنتی با نظم سلسله‌مراتبی نظام ورودی، بستر درون‌گرایی را به‌وجود می‌آورد و همچنین با تفکیک عرصه‌بندی فضایی در خلوت‌خانه‌ها و زاویه‌ها زمینه‌ساز حضور و آرامش قلب است تا تعالی معنوی انسان را به‌وجود آورد.

کلمات کلیدی: محرمیت، خلوت، قلمرو، خانه‌های سنتی.

مقدمه

«درحالی که امروزه توجه اصلی دست‌اندرکاران تهیه مسکن غالباً بر مباحث و عوامل کمی است یکی از اصلی‌ترین موضوعات لازم‌الرعایه، توجه به ویژگی‌های کیفی مسکن مخصوصاً بارزهای معنوی و ارزش‌های فرهنگی است» (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۴۵۰) زیرا «سکونت بیانگر برقراری پیوند پرمعنا بین انسان و محیط است که از تلاش برای هویت یافتن ناشی گردیده‌است» (امین‌پور و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۷) که ازجمله «سرچشمه‌های پدیدآورنده آن آیات قرآن کریم و روایات معصومان (ع) است که به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به بایستگی‌ها و شایستگی‌ها درباره فضای زندگی اشاره دارد» (نقره‌کار، ۱۳۸۷: ۴۸۶) که حتی «با وجود گوناگونی‌ها و ویژگی‌های خاص هر محل روح اعتقادی حاکم بر همه در مسکن سنتی ایران نشأت گرفته از اعتقادات اسلامی و ایجاد حریم برای زندگی خصوصی و عمومی است» (معماریان، ۱۳۸۷: ۲۶). «در ایران اسلامی خانه‌ها در گذشته دارای حرمت و محرمیت بودند» (ابوالقاسمی، ۱۳۸۴: ۱۳۴). یکی از مهم‌ترین مفاهیمی که برآمده از اصول و ارزش‌های اسلامی، محرمیت است که به بهترین وجهی در کالبد خانه‌های سنتی ایران در دوره اسلامی نمود یافته‌است که سعی می‌شود در این پژوهش به تبیین جایگاه آن پرداخته شود؛ البته «مهم‌ترین موضوعی که در ارتباط با مسکن بایستی مورد توجه قرار گیرد انسان و پاسخگویی نیازهای سه‌گانه او نیازهای مادی، روانی و معنوی است» (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۴۴۶) که در این میان مسکن سنتی ایران این قابلیت را دارد که بستر تمامی نیازهای انسان را از منظر اسلام تأمین نماید» (نقره‌کار، ۱۳۹۳: ۲۱) «اخیراً در بسیاری از پژوهش‌های انجام گرفته می‌بینیم که به هنگام ترجمه از زبان انگلیسی

به فارسی واژه «محرمیت» به‌عنوان معادلی برای واژه «Privacy» و معادل خلوت به‌کار می‌رود» (امینیان و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۳: ۹۹) «درواقع باید توجه کرد که تعبیری چون محرمیت با تعبیری چون Privacy معانی متفاوتی دارد». (نقی‌زاده، ۱۳۸۶: ۴۲۷) و همچنین گاه در «مطالعات شهری فرهنگ غرب عمدتاً به‌جای اشاره مستقیم به محرمیت مفاهیم قلمروپایی و فضای شخصی مورد تأکید قرار گرفته‌است» (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۶) البته شناخت و ارتباط آن با دیگر مفاهیم رفتار و محیط همچنین ازجمله قلمرو، خلوت در بستر فردی و اجتماعی هر جامعه‌ای و مبتنی بر ارزش‌های فرهنگی آن میسر می‌شود زیرا انعکاس مبانی فرهنگی اعتقادی هر جامعه‌ای در کالبد معماری آن متجلی می‌شود؛ اما آنچه مهم است اصل محرمیت به‌عنوان یکی از کیفیات انسان-محیط در معماری و شهرسازی اسلامی در فرهنگ ایرانی ضمن داشتن اشتراکات با مفاهیم ذکرشده دارای تفاوت‌های اساسی می‌باشد لذا ابتدا با بررسی ویژگی‌های تعبیر قلمرو و خلوت سپس تبیین محرمیت با تکیه بر آموزه‌های اسلامی در مسکن سنتی سعی می‌گردد که در قالب مدلی در حوزه‌های مادی، رفتاری و معنوی هم‌پوشانی‌ها و تمایزها ارائه شود.

سؤالات پژوهش

۱. جایگاه محرمیت بر پایه آموزه‌های اسلامی (قرآن کریم و ائمه معصومین (ع)) در حوزه مسکن سنتی ایران چیست؟
 ۲. محرمیت در حوزه‌های مادی، روانی و معنایی در نسبت با خلوت و قلمرو در مسکن سنتی دارای چه اشتراکات و افتراقاتی می‌باشد؟
- در بخش عملی پژوهش نیز مفهوم محرمیت بر پایه مؤلفه‌های کالبدی، رفتاری و معنایی در نسبت با قلمرو

پژوهش‌ها به تبیین جایگاه حریمیت در نسبت با مفاهیم قلمرو و خلوت پرداخته نشده‌است (جدول شماره ۱).

تعریف حریمیت از دیدگاه لغت‌شناسان و صاحب‌نظران غربی

با توجه به پیش‌زمینه، در این نوشتار سعی بر آن بوده‌است از طریق معانی حریمیت در فرهنگ لغت و لغت‌شناسان گرایش این مفهوم (حریمیت) نسبت به تعبیر خلوت و قلمرو روشن شود (جدول شماره ۲).

و خلوت (معادل متخصصین غربی برای حریمیت) مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌است.

روش تحقیق

گزاره‌های دینی از روش تحلیل محتوی کیفی و استدلال منطقی استفاده شده‌است.

پیشینه تحقیق

علاوه بر مقالات پژوهشی ذیل تنها رساله دکتری اصول حاکم بر حریم بصری خانه در اندیشه اسلامی آقای هاشمی طغراجردی به مفهوم حریمیت در خانه‌های سنتی اشاره شده‌است اما در هیچ‌یک از این

نتیجه	مقاله
رعایت قلمرو با ایجاد سلسله‌مراتب حرکتی و ایجاد فضاهای واسط	حریمیت در خانه‌های دزفول (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۶)
اشرافیت و عدم رعایت سلسله‌مراتب ورودی در مسکن معاصر امروزی	معماری از دیدگاه حریمیت در مسکن معاصر ایرانی (نوش‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۴)
استفاده از عناصری برای تسلسل ارتباطی - عدم اشرافیت و محصوریت فضا برای خلوت	سازوکارهای تنظیم خلوت در خانه‌های برون‌گرای گیلان (جباران و همکاران، ۱۳۹۷)
با افزایش نسبت توده به فضا، درون‌گرایی بیشتر شده‌است.	تحلیل حریمیت در خانه‌های سنتی براساس نسبت توده به فضا (حیدری و همکاران، ۱۳۹۷)
اصل حریمیت در کالبد بنا با حریم بصری، سلسله‌مراتب و درون‌گرایی را ایجاد می‌کند.	تأثیر اصل حریم زنان بر معماری خانه‌های ایرانی (جیانی و همکاران، ۱۳۹۶)
حریمیت عامل بنیادین کنترل کالبد شهر اسلامی است.	مفهوم حریمیت و فضا در شهرهای دوران اسلامی (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳)
ایجاد گره میان سرویس و حمام، وجود فضای نشیمن خصوصی برای ایجاد حریمیت	سیر تحول حریمیت در ساختار فضایی خانه معاصر (بماتیان و همکاران، ۱۳۹۶)
فراموشی حریمیت بصری، صوتی، دسترسی و پویایی در واحدهای مسکونی معاصر	سنجش میزان حریمیت خانه‌ها در راستای سبک زندگی اسلامی - ایرانی (حکمت‌نیا، ۱۳۹۷)
استحاله هنر معماری اسلامی با مفاهیم دین اسلام و حرمت زنان	بررسی رابطه مفهوم حریم زمانه با آفرینش فضای ورودی (طوفان، ۱۳۹۷)
سلسله‌مراتب بر ورود در خانه‌های معماری ایرانی	گونه‌شناسی سازمان فضایی و سلسله‌مراتب ورود در خانه‌های ایرانی با تأکید بر حریمیت (غفوریان و همکاران، ۱۳۹۶)
حریمیت در کالبد بنا به‌صورت دیداری و شنیداری	بررسی ابزارها و روش‌های ایجاد حریمیت در خانه‌ی زینت‌الملک شیراز منطبق بر آیات و روایات اسلامی (مؤمنی و ناصری، ۱۳۹۴)
درون‌گرایی و رعایت حجاب در ساخت مسکن سنتی	حجاب و پوشیدگی در شهرسازی ایرانی - اسلامی (منصوری، ۱۳۸۹)
تفاوت بنیادین میان مفهوم خلوت و حریمیت	خلوت و حریمیت شناخت تفاوت‌ها و شباهت‌ها در معماری و شهرسازی (امینی و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۳)
خداشده‌دار شدن اهمیت حریمیت در کالبد ابنه مسکونی	مطالعات تحولات کالبدی محلات تاریخی با رویکرد حریمیت (هاشم‌پور و یزدانی، ۱۳۹۶)
درون‌گرایی در ساخت بناها با تأمین حریمیت عمومی، خصوصی و نیمه‌خصوصی	واکوی ابزارها و روش‌های ایجاد حریمیت در معماری با تأکید بر حفظ ارزش‌های معماری ایرانی - اسلامی (رزمی و ابراهیمی، ۱۳۹۷)
به رابطه درون‌گرایی و حریمیت پرداخته شده‌است.	حریمیت در معماری سنتی ایران (سپقیان و محمودی، ۱۳۸۶)
خلوت در خانه ایرانی فطری است و متفاوت با خانه غربی است.	مطالعه تطبیقی مفهوم خلوت در خانه درون‌گرای ایرانی و خانه برون‌گرای غربی (نصیری، ۱۳۸۸)
حریمیت برای حفظ استقلال فضاها و آسایش روحی و جسمی اعضای خانواده	لایه‌های حریمیت در خانه‌های سنتی ایران (فلاح و همکاران، ۱۳۹۳)
حریمیت و حریم خصوصی در ورودی، هشتی و حیاط با بهره‌گیری از آیات و روایات تجلی یافته‌است.	اصول و اندیشه‌های اخلاقی در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایرانی اسلامی؛ نمونه موردی مطالعه حریمیت و حریم خصوصی (ولی‌زاده اوغانی، ۱۳۹۲)

ج ۱. پیشینه تحقیق در مقالات پژوهشی. ماخذ: نگارنده.

تعریف حریمیت	منبع	ویژگی	گرایش
در لغت به معنای پیرامون، مرز و قلمرویی که دفاع از آن واجب است.	عمید، ۱۳۹۵، ۹۳۹	مرز	قلمرو
رازداری و خویشی	دهخدا، ۱۳۷۹	توداری	خلوت
بخشی از خانه یا مکان دیگری است که جزئی از آن به حساب می‌آید.	معین، ۱۳۷۱، ۱۳۵۲	کالبد	قلمرو
جای محفوظ دارای حرمت است که شکستن آن روا نباشد.	صفی‌پور، ۱۳۹۰، ۲۰۱	امنیت	قلمرو
چیزی که نزدیک شدن به آن برای غیر صاحبش ممنوع است.	مجلسی، ۱۴۰۶، ۹۹	مانع	قلمرو
کیفیت یا حالتی که از همراهی با جمع یا مشاهده شدن بر حذر می‌باشد.	مریام ویستر، ۲۰۰۹	فضای شخصی	خلوت

ج ۲. تعریف حریمیت از دیدگاه لغت‌شناسان. ماخذ: نگارنده.

سپس به منظور دستیابی به دیدگاه‌های متخصصین غربی درباره حریمیت، تعاریف آن‌ها نیز ارائه شد (جدول شماره ۳).

آنچه از تعاریف لغت‌شناسان و نظرات متخصصین غربی برداشت می‌شود این است که حریمیت در فرهنگ غربی، گاه به واژه Privacy (خلوت) و گاه به واژه Territory (قلمرو) تعبیر گردیده است.

جایگاه مفهوم حریمیت در نسبت با قلمرو

«در فرهنگ آکسفورد^۲ ۲۰۰۹ نیز حریمیت را حالت یا شرایطی از بودن تنها یعنی آزادی از مداخله و دخول بدون اجازه» (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۱) تعریف می‌کند و همچنین در دایره‌المعارف شهری اثر

هاتچیسون^۳ در فصل مرتبط با روانشناسی محیطی به مفهوم حریمیت و قلمرویی پرداخته به طوری که حریمیت با قلمروپایی همراه شده است البته در این میان «خانه نماد دیرپاترین پدیده‌های قلمروگرایی است» (لاوسون^۴، ۱۳۹۶: ۱۸۳) چراکه «قلمرو یک خانواده یک هدف مشترک را دنبال می‌کند و آن کنترل و نظارت محیط زندگی است» (نیومن^۵، ۱۳۸۷: ۳۲) لذا می‌توان گفت «مفهوم خانه و قلمرو کاملاً درهم تنیده‌اند» (نصرتی، ۱۳۹۸: ۱۴۱) و این مسئله سبب گردیده است که قلمرو خانه مسکونی در کلیه دسته‌بندی‌های ارائه شده برای انواع قلمرو جای داشته باشد (جدول شماره ۴).

تعریف حریمیت از دیدگاه متخصصین و نظریه‌پردازان	نظریه‌پرداز	ویژگی	گرایش
حریمیت را نه تنها با مفهوم صمیمیت بلکه با شیوه کنترل روابط شخصی افراد با دیگران به ویژه با دنیای خارج از قلمرو خصوصی مرتبط می‌داند.	Madanipour, 2003	فضای صمیمی	خلوت
حریمیت را شرایط موقت و داوطلبانه جدایی از قلمرو و عمومی تعریف می‌کند.	Newwell, 1998	مرز	قلمرو
حریمیت ارزشی اخلاقی است در زندگی شخصی و ابزاری برای حفظ روابط انسانی.	Schoeman, 1984	فضای شخصی	خلوت
حریمیت با واژه انزوا پیوند دارد.	Georgiou, 2006	انزوا	خلوت
حریمیت فرایند جدلی کاهش یا افزایش روابط.	Witte, 2003	قربانیت	خلوت
حریمیت یکی از شاخص‌های کیفی سکونت.	Groat, 2005	کیفی	قلمرو
حریمیت و عمومیت نمی‌توانند مستقل از هم باشند آن‌ها تکمیل‌کننده یکدیگرند.	Bently, 1945	فضای خصوصی	خلوت

۳. تعریف حریمیت از دیدگاه متخصصین. ماخذ: نگارنده.

جایگاه خانه در دسته‌بندی ارائه شده از انواع قلمرو				پژوهشگر	
فضاهای عمومی شهر	فضاهای نیمه عمومی شهر	فضاهای عمومی یک گروه	فضاهای خصوصی یک گروه	فضاهای خصوصی یک خانواده	فضاهای خصوصی افراد
داگلاس پورتیوس ^۶ (1977)	فضای در دسترس خانه	فضای متکی به خانه		فضای شخصی	
لایمن و اسکات ^۷ (1967)	قلمرو تعاملی	قلمرو خانه		قلمرو پیوسته	
حسین الشراکوی (1979)	قلمرو پیرامونی	قلمرو حامی	قلمرو مرکزی	قلمرو پیوسته	
ایروین آلتمن ^۸ ۱۳۸۲	قلمرو عمومی	قلمرو ثانویه		قلمرو اولیه	
سید حسین بحرینی و پیرنیا و نقی‌زاده ۱۳۷۸	فضای عمومی	فضای نیمه عمومی	فضای نیمه خصوصی	فضای خصوصی	
محمود توسلی ۱۳۶۹	قلمرو یک واحد محله‌ای	قلمرو چندین واحد مسکونی		قلمرو یک واحد مسکونی	
پیتر بریج (1978) ^۹	قلمرو عمومی	قلمرو نیمه خصوصی		قلمرو خصوصی	

۴. جایگاه خانه در دسته‌بندی ارائه شده از انواع قلمرو از نظر متخصصین. ماخذ: نگارنده.

برای تعیین قلمرو (خانه) می‌تواند به میزان قابل توجهی از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت باشد» (Burgess, 14: 2000) ولی این قلمروپایی کالبدی برای حریمیت بخشی به خانه از نظر غربیان، تنها دربرگیرنده تأمین امنیت، مرز حقوق خصوصی است که «میزان

و این قلمرو فرایند تعیین بخشی حریم مرز است که فرد یا گروه با بهره‌گیری از آن‌ها بر دسترسی دیگران به خانواده (خود) نظارت می‌کند و درواقع این مفهوم به معنای قائل شدن تمایز میان خود و غیرخود است (جدول شماره ۵). هر چند «مکانیسم‌های مورد استفاده

انعطاف‌پذیری این شخصی‌سازی به میزان محرمیت بستگی دارد که در این راستا برای تعیین مرز و احساس امنیت برای محل استقرار و ارتفاع نرده‌ها، دیوارها، مسیرهای سرپوشیده، درختکاری‌ها (کاشت گیاه) وابسته به فرهنگ صورت می‌گیرد» (بتلی^{۱۲}، ۱۳۹۶: ۱۹۶). «البته در حیطه فرهنگ غرب مرزهای فیزیکی حصار و نرده از سازوکارهای آن است» (آلمن، ۱۳۹۵: ۵۰).

اما «ساختن خانه یک پدیده فرهنگی است، فرم کالبدی و سازمان فضای آن شدیداً متأثر از محیط فرهنگی است که خانه به آن تعلق دارد تأثیر می‌پذیرد» (Rapoport, 2009: 142). اسلام به مثابه یک جهان‌بینی در گستره‌ای وسیع تأثیرات قابل توجهی را بر ساختار و کالبد سکونتگاه‌ها داشته است در این بین محرمیت به‌عنوان یکی از شاخص‌های اصلی معماری خانه‌های ایرانی همواره مورد توجه محققین بوده است این اصل به زیبایی در خانه‌های ایرانی کالبد یافته و آثار و نتایج عمیق در سازمان‌دهی فضا و نحوه قرارگیری و چینش

فضاها داشته است.

«طراحی خانه‌های سنتی مسلمانان برگرفته از رهنمودها و قوانین شرع است که از قرآن برگرفته شده است» (Othman, Arid&buys, 2015:3). به عبارتی دیگر «انسان سنتی برای زیستن در این جهان از اصولی پیروی می‌کند که سوی پروردگارش صادر شده باشد» (حجت، ۱۳۹۴: ۵۸) در نگاه توحیدی انسان و عالم هستی تجلی خدا هستند لذا پیرامون انسان نیز با توجه به رابطه‌ی انسان با خالق هستی تعریف می‌گردد و در حقیقت معمار مسلمان با بهره‌گیری از هویت دینی و اعتقادی فضایی را خلق می‌کند که «تا حد امکان به اصول و قواعد و روش‌های احداث خانه در قرآن کریم توجه شود و همواره روح دینی در مسکن سنتی جریان می‌یابد» (اخوت، ۱۳۹۰، ۶۷). «طراحی خانه‌های سنتی مسلمانان برگرفته از رهنمودها و قوانین شرع اسلامی است که از قرآن و احادیث برگرفته شده است» (Othman, Arid&bmys, 2015: 13) (جدول شماره ۶).

محقق	قلمروخانه	تبیین	۳
لایمن و اسکات	قلمروخانه	استفاده‌کنندگان معمول قلمروخانه در دسترسی به آن آزادند و می‌توانند بر استفاده دیگران نظارت کنند.	نظارت
آلمن	قلمرو ثانویه	پلی است میان قلمرو اولیه (خلوت) و قلمرو عمومی (که تقریباً همگان می‌توانند) از آن استفاده کنند.	حد فاصل
داگلاس پورتیوس ^{۱۱}	فضای متکی به خانه	فضایی که به‌طور فعال از آن دفاع می‌شود.	مالکیت
نیومن	قلمرو خصوصی	فضای هر واسطی میان فضای خصوصی و فضای عمومی.	مرز
الشراوی	قلمرو مرکزی	فضای شخصی هستند که به شدت شخصی می‌شوند مگر در مقابل شخصی‌سازی آن‌ها مانعی وجود داشته باشد.	مانع

ج ۵. تبیین و تعریف قلمروخانه از دید برخی از متخصصین غربی. ماخذ: نگارنده.

حريم	قرآن کریم و احادیث	سوره و حدیث	استنباط
حريم کالبدی نقره کار، ۱۳۸۷، ۵۰۶	نیکو نیست که از پشت خانه‌ها بدان وارد شوید بلکه نیکوکار کسی است که از درهای خانه بدان درآید. ^{۱۳} (تفسیر المیزان)	بقره، ۱۸۹	حفظ حریم خصوصی با مرز مشخص
حريم کالبدی	همانا سست‌ترین خانه، خانه عنکبوت است. ^{۱۴} (تفسیر المیزان)	عنکبوت، ۴۱	حريم کالبدی مستحکم
حريم معنایی	(به موسی و برادرانش وحی کردیم) خانه‌هايتان را رو به قبله قرار دهید. ^{۱۵} (تفسیر المیزان)	یونس، ۸۷	سازگاری معماری خانه با اهداف مکتبی
حريم کالبدی طوفان، ۱۳۹۲، ۱۲۹	در خانه‌ات را ببند که شیطان در بسته را باز نخواهد کرد. (طبرسی، ۲۴۱)	امام صادق (ع)	حفاظت فیزیکی از اهل حرم
حريم معنایی مؤمنی و ناصری، ۱۳۹۴، ۲۰	خانه را شرافتی است، شرافت خانه به وسعت حیاط است. (طبرسی، ۱۲۵)	امام علی (ع)	درون‌گرایی برای حفظ محرمیت

ج ۶. حجاب و محرمیت در آئینه قرآن کریم و احادیث ائمه معصومین (ع). ماخذ: نگارنده.

حريم و آنچه از آن محافظت می‌گردد همگی از طبقات هستند طبقاتی که مطابق فطرت الهی انسان است آنچه

همان‌طور که در قرآن کریم اشاره شده (جدول شماره ۷) خانه حریم و مکانی مقدس است زیرا این

از این مبانی روان‌شناختی برآمده از آیات و روایات در باب محرمیت استنباط می‌گردد تأکید بر حجاب است. «این حجاب به واسطه رعایت اصل سلسله‌مراتب بیشترین تأثیر را بر شکل‌گیری کالبدی محرمیت یعنی بروز و تقویت درون‌گرایی در عمارات و شهرهای دوره اسلامی داشته است» (نقی‌زاده، ۱۳۸۵: ۴۰۸). به عقیده پلاسما «هر فرد از شخصیتی اجتماعی و خصوصی برخوردار است که خانه قلمرو نخست و واسطه حریم

خصوصی و عمومی است» (پلاسما^{۱۶}، ۱۳۸۹: ۱۱۹) که به بهترین شکلی در تفکیک اندرونی و بیرونی در خانه‌های سنتی نمود یافته‌است. «فضاهای مسکونی به‌مثابه بهترین نماد این‌گونه خاستگاه‌ها (محرمیت فضایی) به‌شمار می‌آید» (فلامکی، ۱۳۹۱: ۳۱۰). که از جمله مؤلفه‌های محرمیت‌ساز در مسکن سنتی از دید متخصصین می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد (جدول شماره ۸).

خانه رسولیان یزد	خانه مجتهدزاده اصفهان	خانه دکتر منصوری شیراز
تفکیک اندرونی از بیرونی	تفکیک اندرونی از بیرونی	تفکیک اندرونی از بیرونی

ج ۷. تفکیک اندرونی از بیرونی در نظام ورودی خانه‌های سنتی. ماخذ: نگارنده.

سلسله‌مراتب	مانع دید	تغییر جهت و اقلیم
ناصری و همکاران، ۱۳۹۵، ۷۸	مسائلی، ۱۳۸۸، ۳۲	حائری، ۱۳۸۸، ۱۳۹
علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳، ۷۳	حکیم، ۱۳۸۱	نوابی و حاجی قاسمی، ۱۳۹۰، ۲۹
طیبانیان و همکاران، ۱۳۹۰، ۷۰	معماریان، ۱۳۷۳	قیادیان، ۱۳۸۴، ۱۲۹
امنیت	حریم	تقسیم فضایی
ناصری و همکاران، ۱۳۹۵، ۷۹	حمزه‌نژاد و صمدیان، ۱۳۹۳، ۶۹	فرخ یار، ۱۳۹۰، ۳۲
الکساندر، ۱۳۸۹	پاکزاد، ۱۳۸۸	حمزه‌نژاد و صمدیان، ۱۳۹۳، ۶۹
صارمی و راده‌مهر، ۱۳۷۶، ۶۳	حائری، ۱۳۸۸، ۱۶۰	پیرنیا، ۱۳۷۴، ۱۶۰

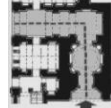

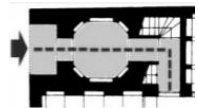

ج ۸. مؤلفه‌های محرمیت‌ساز در مسکن سنتی از دید متخصصین و صاحب‌نظران. ماخذ: نگارنده.

هرچند «این خصوصیت درون‌گرایی معلول عوامل فرهنگی-اجتماعی و نیز اقلیمی است» (توسلی، ۱۳۸۱: ۷) ولی در خانه‌های سنتی «شکل آن، سازمان و تقسیمات فضای آن قبل از آنکه توسط اقلیم و مصالح و فن‌آوری تعیین شود با درک انسان از جهان و فرهنگ وی نشأت می‌گیرد» (Rapoport, 1969: 47) زیرا «هنرمندان و معماران ایرانی هم مثل عرفا به درون بیشتر از برون توجه داشتند» (پیرنیا، ۱۳۶۴: ۷) «در کالبد بنا هر آنچه مقدس است تنها در صورتی تقدس خود را حفظ می‌کند که دسترسی به آن نیاز به گذار از چندین گذرگاه است، مراحل برای رسیدن به آن وجود داشته باشد و باید مسیر

پر پیچ‌وخم را پشت سر بگذارد» (الکساندر و چرمایف^{۱۷}، ۱۳۹۳: ۱۷۴) «راپاپورت آستانه خانه را در به وجود آوردن هنجار قلمروپایی بسیار مهم می‌داند به طوری که در خانه‌های سنتی کشورهای اسلامی این تفکیک در نظام ورودی خانه‌ها انجام می‌شود» (لنگ^{۱۸}، ۱۳۸۸: ۶۹) لذا «ورودی هر خانه به‌مثابه راه ارتباطی بیرونی و داخلی، بیان‌کننده خصوصیات فرهنگی به محرمیت و حجاب است» (ورمقانی، ۱۳۹۷: ۲۳۷) (جدول شماره ۹). به طوری که شدت آن (محرمیت) در خانه‌های سنتی در خرده اقلیم‌های مجاور نیز تابع گرایش‌های مذهبی است. در پژوهشی صورت‌گرفته میان ساختار فضایی

خانه‌های سنتی یزد، کاشان و اصفهان «موضوع حریمیت در اقلیم گرم و خشک به‌عنوان یک اصل فرهنگی در میان مردم یزد نسبت به مردم کاشان و اصفهان دارای اهمیت بیشتری بوده است» (حیدری و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۲) اما نکته مهم این است که در معماری به اصطلاح برون‌گرا در اقلیم معتدل خزری نیز (معماریان، ۱۳۸۷: ۸۷) «اصل حریمیت به‌واسطه بعد فرهنگی - مذهبی در نظام ورودی خانه‌های سنتی این اقلیم بازتاب فرهنگ درون‌گرا بوده» (ورمقانی و

همکاران، ۱۳۹۷: ۲۳۷) و به‌طوری‌که «تعصبات مذهبی بیشتر هویت مازندران، بازتاب آن در شکل‌دهی به ورودی در قالب کنترل و تفکیک عرصه‌های عمومی و خصوصی رعایت حریمیت از خانه‌های گیلان بیشتر است» (همان، ۲۴۷). پس حریمیت در اندیشه اسلامی (حجاب) در نسبت با قلمرو، کالبد دادن به فضای معماری با بهره‌گیری از عناصر نظام ورودی خانه‌های سنتی است به‌گونه‌ای که توأمان از حریم کالبدی و معنایی برخوردار باشد.

خانه	مستوفی شوشتر	شفیع‌پور یزد	حاج رسولی‌ها اصفهان	خانه رمدانی ساری
نظام ورودی				
ویژگی	سلسله مراتب	مانع دید	تغییر جهت و مسیر	فضای تقسیم
خانه	طباطبایی‌ها کاشان	مشکیان یزد	افشاریان شیراز	شیرازی رشت
نظام ورودی				
ویژگی	فضای مکث	امنیت	فضای گفتگو موقت	حریم

ج ۹. مؤلفه‌های حریمیت‌ساز در نظام ورودی خانه‌های سنتی. ماخذ: نگارنده.

بعد کالبدی آن مؤلفه‌های، امنیت، مالکیت، مرز آشکار عرصه درون، عرصه برون، محصوریت را به‌دنبال خواهد داشت اما و توأم با آن در اندیشه اسلامی در بعد معنایی سلسله‌مراتب و درون‌گرایی را نشان خواهد داد البته «ابعاد مورد نظر که برآمده از کرامت و شرافت انسان است مبین مقیاس انسانی است» (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۳۱۰).

جایگاه مفهوم حریمیت در نسبت با خلوت

البته چنین نگرشی «حریمیت را با مفهوم صمیمیت نیز مرتبط می‌داند» (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۹) «صمیمیت شکلی از خلوت‌گزینی است که در آن فرد به‌راحتی می‌تواند بدون دخالت افراد مزاحم با دوستان، همسر یا فرد محبوبش سرکند». (مک اندرو، ۱۳۹۵: ۲۰۵) که در این دسته‌بندی مفهوم خلوت، حریمیت از

نظر صاحب‌نظران غربی به‌صورت زیر قرار گرفته‌است (جدول شماره ۱۰). «معنای لغوی خلوت، تنها نشستن، تنهایی گزیدن، انزوا فاقد ازدحام و شلوغی است» (معین، ۱۳۸۷). همچنین «خلوت کلمه‌ای عربی و به معنای تنهایی و گردآمدن در پنهان با کسی می‌باشد» (م.ع.ت، ۱۳۵۹: ۱۷۶). «تحقیقات نشان می‌دهد که در فرهنگ غربی واژه Privacy در بردارنده حریمیت خلوت به‌طور هم‌زمان است» (امینی و نوروزیان‌پور، ۱۳۹۲: ۱۰۲) فرگاس نیز «حریمیت را آزادی در داشتن صمیمی بدون مزاحمت بین خود و افراد منتخب برشمرده است» (فرگاس، ۱۳۷۳) لذا آنچه از نظرات متخصصین غربی در حوزه حریمیت استنباط می‌شود این است که با حضور دو نفر (یا بیشتر) حریمیت یا همان صمیمیت

محقق می‌گردد.

آنچه از آیات قرآن کریم و احادیث درباره حریمت استنباط می‌گردد (جدول شماره ۱۱) این است که مهم‌ترین هدف از ساختن مسکن، فراهم آوردن مکانی برای آرامش انسان است که به‌عنوان «یکی از مصداق‌های حریمت با ایجاد آرامش روانی در خانه‌های سنتی با درون‌گرایی و رو به درون بودن خانه است» (حیاتی، ۱۳۹۶: ۵۷) که البته این الگوی رو به درون بودن اوج آن با حیاط مرکزی در خانه‌ها محقق می‌شود» (پیرنیا، ۱۳۸۹: ۱۳۳ و نقی‌زاده، ۱۳۷۹: ۲۸۸) به‌گونه‌ای که «از بعد رفتاری فضای حیاط مرکزی امکان فضای مناسبی را برای امکان زندگی اجتماعی درمقیاس

واحد خانوادگی مقدور می‌سازد» (احمدی، ۱۳۸۴: ۹۷) چراکه «این حریم‌های خانوادگی و تفکیک‌های خانوادگی با تعاملات رفتاری نسبت دارد» (ناری قمی، ۱۳۸۹: ۷۹) لذا به‌واسطه تفکیک حریم فضاها و سلسله‌مراتب دسترسی «علاوه بر حیاط، ایوان‌ها، طنبی‌ها و تالارها هم محل گردهمایی اعضای خانواده بوده‌اند» (خامنه‌زاده، ۱۳۹۶: ۳۷). البته دیگر فضاها چون «طاق‌های سهدری، اتاق خواب بوده و نکته جالب برای سهدری‌ها و دیگر اتاق‌ها این بوده که هیچ‌وقت از فضای آزاد وارد آن‌ها نمی‌شدند و در کنار هر کدام راهرویی در نظر گرفته نمی‌شد» (کیانی، ۱۳۷۴: ۸۵) (جدول شماره ۱۲).

انزوا		خلوت		ازدحام		آئمن (۱۳۹۵: ۶۴)
صمیمانه		شخصی		اجتماعی		هال ^۹ (۱۳۹۱: ۱۳۹)
تنهایی		نزدیکی		گمنامی		وستین ^{۱۰} به نقل از آئمن (۱۳۹۵: ۲۳)

ج ۱۰. جایگاه حریمت در دسته‌بندی خلوت از نظر متخصصین غربی. ماخذ: نگارنده.

ترغیب	سوره و حدیث	ترجمه آیات قرآن کریم و احادیث امامان	حریم
خلوت روحانی	احزاب، ۳۴	آنچه را از آیات خدا و حکمت در خانه‌های شما خوانده می‌شود یاد کنید. ^{۱۱} (تفسیر المیزان)	حریم معنایی اخوت، ۱۳۹۱، ۷۱
خلوت جسمانی-روانی	نحل، ۸۰	خداوند خانه‌هایتان را برای شما مایه آرامش کرد ^{۱۲} (تفسیر المیزان)	حریم رفتاری نقی‌زاده، ۱۳۸۷، ۴۴۳
خلوت جسمانی-روانی	نور، ۶۱	زمانی که به خانه‌هایتان وارد شدید، به یکدیگر سلام کنید. ^{۱۳} (تفسیر المیزان)	حریم رفتاری
خلوت روحانی	غزالحکم، باب همسایگی، ۵	امام صادق (ع): کسی که بر اسرار درونی همسایه‌اش سرک کشد و درصدد احوال درونی خانه او برآید پرده‌هایش دریده می‌شود.	حریم رفتاری
خلوت روحانی-روحانی	شیخ صدوق، ۱۳۷۶، حبر ۲، حدیث ۱۰۸۹	امام علی (ع): حجاب باید در درون خانه برقرار باشد.	حریم رفتاری نادی قمی، ۱۳۸۹، ۷۹
خلوت روحانی	طوسی، ج ۶، ۱۸۷	امام صادق (ع): آیا از نیکویی تقدیرخانه که آدم بنا می‌کند آن نیست که بیت‌الخلاء در پنهان‌ترین جای خانه باشد.	حریم معنایی رزمی و ابراهیمی، ۱۳۹۷، ۷
خلوت جسمانی	نور، ۵۸ و ۵۹	هنگامی که کودکانشان به سن بلوغ رسیدند برای ورود به حریم پدر و مادر سه مرتبه اجازه بگیرند. ^{۱۴} (تفسیر المیزان)	حریم رفتاری
خلوت روحانی	نور، ۲۷ و ۲۸	ای اهل ایمان به خانه‌هایی که منزل شما نیست وارد نشوید مگر آنکه اجازه بگیرید. ^{۱۵} (تفسیر المیزان)	حریم رفتاری مرتضی، ۱۳۸۷، ۱۳۷

ج ۱۱. مراتب حریم خلوت در قرآن کریم و روایات ائمه معصومین. ماخذ: نگارنده.

خویشتن و حقیقت خود را جستجو کند چون تفکر، حضور و آرامش قلب است که مناسب‌ترین زمینه را برای اندیشه، ذکر و عبادت فراهم می‌آورد زیرا «خلوت در اتاق‌های خانه‌های سنتی مسلمانان میان خانه و

علاوه بر حریمت به معنای خلوت جسمانی مورد نظر دیدگاه غربی خلوت روحانی (خلوت انسان با خدا) خانه‌ها می‌بایست کیفیتی را به وجود آورد که انسان به مراقبه و محاسبه خویش بپردازد و در خویش تأمل کند،

که می‌تواند به ایجاد زمینه مناسب رابطه انسان با خویش بیانجامد» (نقی‌زاده، ۱۳۸۷: ۴۵۰) «بدان که بنای سلوک راه دین و وصول به مقامات یقین بر خلوت و عزلت است و جملگی انبیاء و اولیاء در بدایت حال داد خلوت داده‌اند تا به مقصود رسیده‌اند» (رازی، ۱۳۶۶: ۱۳۴).

مسجد پیوندهای معنوی برقرار می‌کند» (نصر، ۱۳۷۵: ۷۹) «در اندیشه عرفانی، هدف غایی خلوت، خلوت در قلب و درونی است نه جدا شدن از جماعت. در این نگرش خلوت بر دو قسم ظاهری و باطنی منقسم است» (شیخ، ۱۳۹۷: ۲۸۵) که نوع باطنی آن «در محیط زندگی یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های کیفی محیط است

خانه شفیق پور یزد	خانه رسولی‌ها اصفهان	خانه عطارها کاشان	خانه موسی‌زاده گیلان
دسترسی غیرمستقیم از حیاط به فضاهای داخلی	دسترسی غیرمستقیم از حیاط به فضاهای داخلی	دسترسی غیرمستقیم از حیاط به فضای داخلی	دسترسی غیرمستقیم از ایوان به فضای داخلی

ج ۱۲. دسترسی غیرمستقیم از حیاط و ایوان به فضاهای داخلی خانه سنتی. ماخذ: نگارنده.

اسلامی از بعد جسمانی و رفتاری مترادف با فضای صمیمی با دیگر (ان) است که در حیاط، تالارها، ایوان‌ها، طنبی‌ها، سه‌دری‌ها، پنج‌دری‌ها نمود می‌یابد و همچنین از بعد روحانی زمینه‌ساز حضور و آرامش قلب است تا تعالی معنوی انسان و آمادگی‌اش برای رسیدن به قرب الهی را در خلوت‌خانه‌ها، زاویه‌ها متجلی شود البته هر دو (بعد جسمانی و رفتاری با بعد معنوی) به‌واسطه تفکیک عرصه‌بندی فضایی و درون‌گرایی در خانه‌های سنتی محقق می‌شود (جدول شماره ۱۳).

هرچند جستجوی چنین فضاهایی (خلوت‌خانه) به‌صورت مستقل نیازمند پژوهش دیگری می‌باشد ولی «آنچه از سایر منابع تاریخی مثل متون، داستان‌ها و روایات استنباط می‌گردد که برای عبادت در خانه فضاهای خاص این امر وجود داشته‌است. صندوق‌خانه‌ها، پستوها، زاویه‌ها و کنج‌ها و انواع فضاهایی که وجود داشته مصادیق آن فضاها هستند» (ارژمند و خانی، ۱۳۹۱: ۳۵)

لذا محرمیت در نسبت با خلوت، بر پایه آموزه‌های

خانه منتظر القائم اصفهان	خانه عبیدی دزفول	خانه ذوالفقاری زنجان
اتاق شخصی (وجود کنج)، (ارژمند و خانی ۱۳۹۱: ۳۶)	خلوت‌خانه (وجود کنج)، (مومنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۳)	اتاق شخصی (وجود کنج)، (بیگلری و همکاران، ۱۳۹۷: ۹)
خانه خواجه اصفهان	خانه سوزنگر دزفول	خانه خدیوی زنجان
خلوت‌خانه (کوشه/کنج)، (ارژمند و خانی ۱۳۹۱: ۳۶)	خلوت‌خانه (وجود کنج)، (مومنی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۳)	اتاق شخصی - اتاق خلوت، (بیگلری و همکاران، ۱۳۹۷: ۹)

ج ۱۳. خلوت‌خانه در خانه‌های سنتی. ماخذ: نگارنده.

ضمن داشتن اشتراکات دارای تفاوت‌های اساسی با مفاهیم معادل در نظر گرفته شده برای محرمیت توسط صاحب‌نظران غربی یعنی قلمرو و خلوت می‌باشد. از آنجایی که طراحی خانه‌های سنتی مسلمانان برگرفته از رهنمودها و قوانین شرع اسلامی است لذا شالوده نظری این پژوهش با بهره‌گیری از معیارهای منبعث از متون اسلامی (قرآن کریم و احادیث) یافته‌های تحقیق بر شرح ذیل است.

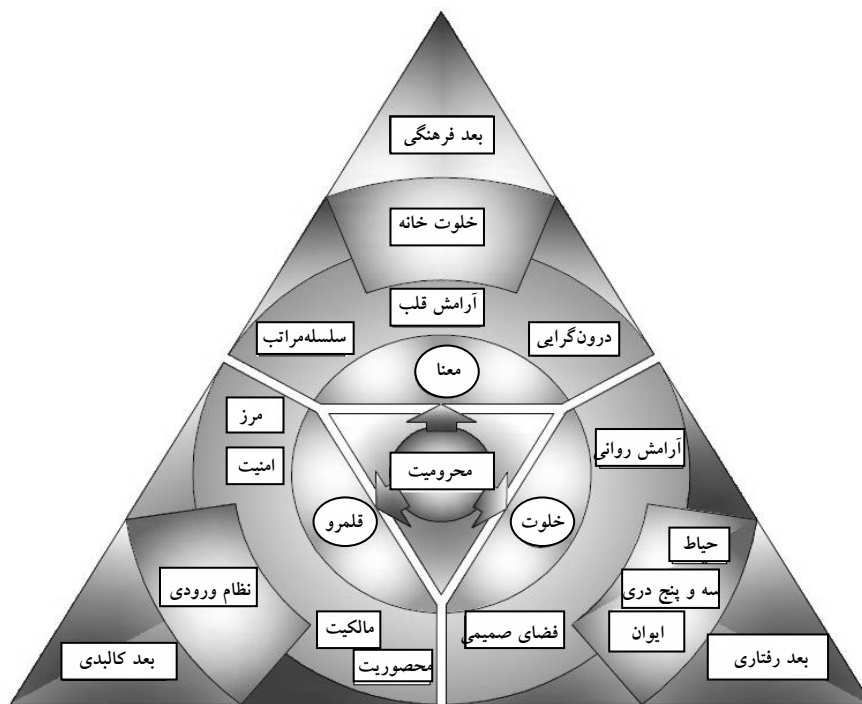
نتیجه

یکی از اصول و ویژگی‌های کیفی مسکن مطلوب محرمیت منبعث از تعالیم اسلامی است که می‌تواند پاسخگوی توأمان نیازهای سه‌گانه انسان در حوزه‌های مادی، روانی و معنوی باشد. اصل محرمیت به‌عنوان یکی از کیفیات انسان-محیط در حوزه مسکن سنتی ایران در دوره اسلامی ضمن داشتن اشتراکات در حوزه مادی و رفتاری با مفاهیم قلمرو و خلوت در حوزه

معنایی دارای تفاوت‌های اساسی به شرح ذیل می‌باشد.
- محرمیت در حوزه مادی، کالبد دادن به فضاهای معماری با بهره‌گیری از عناصر نظام ورودی خانه‌های سنتی است به‌گونه‌ای که در این حوزه همسو با مفهوم قلمرو است که مؤلفه‌های امنیت، مالکیت، مرز آشکار و محصوریت را به‌دنبال خواهد داشت.

- محرمیت در حوزه روانی و رفتاری مترادف با فضای صمیمی با دیگر (ان) است که در این حوزه همسو با مفهوم خلوت است که در مسکن سنتی در حیاط، تالارها، ایوان‌ها، طنبی‌ها، سه‌دری‌ها، پنج‌دری‌ها نمود می‌یابد.

- محرمیت در حوزه معنایی در مسکن سنتی با نظم سلسله‌مراتبی نظام ورودی، بستر درون‌گرایی را به‌وجود می‌آورد و همچنین با تفکیک عرصه‌بندی فضایی در خلوت‌خانه‌ها و زاویه‌ها زمینه‌ساز حضور و آرامش قلب است تا تعالی معنوی انسان را به‌وجود آورد (تصویر شماره ۱).

۱. مدل تحقیق: جایگاه محرمیت در نسبت با قلمرو و خلوت بر پایه آموزه‌های اسلامی. ماخذ: نگارنده.

1. Webster
2. Oxford
3. Hutchison
4. Lawson
5. Newman
6. Alexander & Chermayeff
7. Porteus
8. Altman
9. Petherbridge
10. Lyman & Scott
11. Bentley

۱۲. یَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

۱۳. وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأْتِيَ يُفَكِّرُونَ

۱۴. وَأَوْخِيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّآ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

15. Plasma
16. Long
17. Hall
18. Westin

۱۹. وَأذْكُرْ مَا يَنْتَلَىٰ فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا

۲۰. وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَانًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ

۲۱. لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

۲۲. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

۲۳. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

فهرست منابع

- امینی، ندا؛ هیرید، نوروزیان پور. (۱۳۹۳)، خلوت و محرمیت شناخت تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو مفهوم در معماری و شهرسازی، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۵، ۹۹-۱۰۶.

- امینی، نوروزیان پور. (۱۳۹۲)، خلوت و محرمیت شناخت تفاوت‌ها و شباهت‌های این دو مفهوم در معماری و شهرسازی، مطالعات شهر ایرانی اسلامی.

- امین پور، احمد؛ مدنی، رامین؛ حیاتی، حامد. (۱۳۹۴)، بازشناسی مفاهیم مسکن و سکونت براساس آموزه‌های اسلامی، مدیریت شهری، شماره ۴۰، ۶۰-۷۰.

- اخوت، هانیه. (۱۳۹۰)، بازشناسی مؤلفه‌های هویتی مسکن سنتی براساس قرآن کریم و روایات، پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم، سال سوم (شماره ۲)، ۶۷-۸۶.

- الکساندر، کریستوفر؛ سرج، چرمایف. (۱۳۹۳)، عرصه‌های زندگی خصوصی و جمعی، دانشگاه تهران.

- الکساندر، کریستوفر. (۱۳۸۹)، الگوهای استاندارد در معماری، ترجمه: فرشید حسینی، تهران: نشر مهرآرا.

- ابوالقاسمی، لطیف. (۱۳۸۳)، هنر و معماری ایران در دوره اسلامی، به کوشش علی عمرانی پور، انتشارات پیام.

- بتلی، ای.ین. (۱۳۹۰)، محیط‌های پاسخده، ترجمه: دکتر مصطفی بهزادفر، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.

- بیگدلی، حامد؛ باقری، محمد؛ اسدی، فرخ. (۱۳۹۷)، بررسی نقش خلوت در معماری خانه‌های سنتی، معماری‌شناسی، سال اول، شماره ۴، ۱-۱۰.

- بمانیان، محمدرضا؛ راستجو، سیده سولماز. (۱۳۹۶)، سیر تحول محرمیت در ساختار فضایی خانه معاصر، چهارمین کنفرانس ملی دستاوردهای اخیر در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی، تهران.

- پیرنیا، محمد. (۱۳۶۴)، استاد مهندس کریم پیرنیا و اصول سنتی ایران، کیهان فرهنگی، شماره ۱۵، ۳-۱۳.

- پیرنیا، محمد. (۱۳۷۴)، آشنایی با معماری اسلامی ایران، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران.

- پیرنیا، محمد. (۱۳۸۹)، معماری ایرانی، تدوین غلامحسین معماریان، انتشارات سروش دانش.

- پلاسما، یوهانی. (۱۳۸۹)، پدیدارشناسی مفهوم خانه در نقاشی، معماری و سینما، تدوین: امیر مجد، صفت سینما، ۹۷.

- پاکزاد، جهان‌شاه. (۱۳۸۸)، راهنمای طراحی فضاهای شهری،

- قرآن کریم

- آلمتن، ایروین. (۱۳۹۵)، محیط و رفتار اجتماعی؛ خلوت، فضای شخصی، قلمرو، ازدحام، ترجمه: علی نمازیان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

- ارژمند، محمود؛ خانی، سمیه. (۱۳۹۱)، نقش خلوت در معماری خانه ایرانی، مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۷، دوره دوم، ۲۷-۳۸.

- احمدی، فرهاد. (۱۳۸۴)، حیاط مرکزی در معماری ایران، مجله صفا، شماره ۴۱، سال پانزدهم، ۹۰-۱۱۴.

- چاپ چهارم، انتشارات شهیدی.
- توسلی، محمود. (۱۳۸۱)، ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران، تهران: پیام.
- جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۴۲۸ ق)، الصحاح فی الغه و العلوم، معجم الصحاح، قاموس عربی - عربی، بیروت: دارالمعرفه.
- جباران، فاطمه؛ طلیسچی، غلامرضا؛ دیماری، نیما؛ دری، علی. (۱۳۹۷)، سازوکارهای تنظیم خلوت در خانه‌های برون-گرای گیلان، پژوهش‌های معماری اسلامی، سال ششم، شماره ۲۱، ۱۱۹-۱۰۳.
- حمزه‌نژاد، مهدی؛ صدریان، زهرا. (۱۳۹۳)، اصول طراحی خانه از منظر اسلامی و الگوهای کاربردی معاصر، پژوهش‌های معماری اسلامی، سال اول، شماره ۴، ۷۸-۶۰.
- حکمت‌نیا، حسن. (۱۳۹۷)، سنجش میزان حریمت خانه‌ها در راستای سبک زندگی اسلامی - ایرانی، پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، دوره ششم، شماره ۳، ۶۰۳-۵۸۵.
- حیاتی، حامد؛ امین‌پور، احمد؛ مدنی، رامین. (۱۳۹۶)، تأثیر اصل حریم زنان بر معماری خانه‌های ایرانی براساس آموزه‌های اسلامی، زن و فرهنگ، سال هشتم، شماره ۳۲، ۶۱-۴۷.
- حیدری، علی‌اکبر؛ تقی‌پور، ملیحه. (۱۳۹۷)، تحلیل حریمت در خانه‌های سنتی براساس نسبت توده به فضا، معماری اقلیم گرم و خشک، سال ششم، شماره ۸، ۹۹-۷۷.
- حاج قاسمی، کامبیز. (۱۳۷۷)، گنجنامه شماره ۴ خانه‌های اصفهان، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- حاج قاسمی، کامبیز. (۱۳۷۷)، گنجنامه شماره ۱ خانه‌های کاشان، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- حاج قاسمی، کامبیز. (۱۳۷۷)، گنجنامه شماره ۱۱ خانه‌های یزد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- حائری‌مازندرانی، محمدرضا. (۱۳۸۸)، خانه، فرهنگ، طبیعت، وزارت مسکن و شهرسازی.
- حکیم، بسیم سلیم. (۱۳۸۱)، شهرهای عربی - اسلامی، اصول شهرسازی و ساختمانی، ترجمه: محمدحسین ملک احمدی و عارف اقوامی مقدم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۹)، لغت‌نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران.
- ریش سفید نوش آبادی، سجاد؛ هاشم‌پور، پریسا. (۱۳۹۴)، معماری از دیدگاه حریمت در مسکن معاصر ایران، کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی.
- رزمی، حمیدرضا؛ ابراهیمی، رضا. (۱۳۹۷)، واکاوی ابزارها و روش‌های ایجاد حریمت در معماری با تأکید بر حفظ ارزش‌های معماری ایرانی - اسلامی، دومین کنگره بین‌المللی معماری، هنر و تحقیقات شهری ایرانی - اسلامی.
- سیفیان، محمدکاظم؛ محمودی، محمدرضا. (۱۳۸۶)، حریمت در معماری سنتی ایران، هویت شهر، شماره ۱، ۱۴-۳.
- شیخ، محمود. (۱۳۹۷)، بررسی تعارض یا عدم تعارض آموزه خلوت در تصرف با حضور اجتماعی در شریعت اسلامی، ادیان و عرفان، سال ۵۱، شماره دوم، ۲۷۳-۲۹۰.
- شیخ صدوق، امالی. (۱۳۷۶)، احادیث شیعه، ترجمه: آیت‌الله کمره‌ای، انتشارات کتابچی.
- صفی‌پور، عبدالرحیم ابن عبدالکریم. (۱۳۹۰)، منتهی الارب فی لغه العرب، فرهنگ عربی به فارسی، تصحیح و تعلیق: محمد حسن فوادیان، تهران: دانشگاه تهران.
- صارمی، علی‌اکبر و تقی، رادمهر. (۱۳۷۶)، ارزش‌های پایدار در معماری ایران، انتشارات میراث فرهنگی کشور.
- طوسی، محمدبن حسن. (۴۶۰ ق)، تهذیب الحکام فی شرح الشیخ مفید، دارالکتب الاسلامیه.
- طوفان، سحر. (۱۳۹۲)، بررسی رابطه مفهوم حریم زنانه با آفرینش فضای ورودی در معماری ایران، زن و مطالعات خانواده، سال چهارم، شماره ۱۴، ۱۱۹-۱۴۲.
- طبیبیان، منوچهر؛ چریگو، نصیبه؛ انسیه، عبدالهی مهر. (۱۳۹۰)، بازتاب اصل سلسله‌مراتب در شهرهای ایرانی - اسلامی، آرمان‌شهر، دوره ۴، شماره ۷، ۶۳-۷۶.
- عزیززاده، هوشمند؛ ایراندوست، کیومرث غ حبیبی، کیومرث؛ رباطی، محمدشیر. (۱۳۹۳)، مفهوم حریمت و فضا در شهرهای دوران اسلامی، پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره دوم، سال اول، ۶۷-۸۰.
- علی‌آبادی، محمد. (۱۳۸۴)، بخشی در تبیین بعضی از اصول ساختاری مسکن از دیدگاه تفکر اسلامی، مجله جامع مهندسی اسوه، شماره ۱.
- عمید، حسن. (۱۳۸۵)، فرهنگ فارسی عمید، چاپ ۳۲، انتشارات امیرکبیر.
- غفوریان، میترا؛ پی‌سخن، مینا؛ حصاری، الهام. (۱۳۹۶)، گونه -

شناسی سازمان فضایی و سلسله‌مراتب ورود در خانه‌های ایرانی با تأکید بر محرمیت، برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، سال دوم، شماره ۳، ۱۲۰-۱۴۴.

- فرگاس، جوزف. (۱۳۷۳)، روانشناسی تعامل اجتماعی، رفتار میان فردی، ترجمه: خشایار بیگی و مهرداد فیروزبخت، نشر ابجد.

- فلامکی، محمود. (۱۳۹۱)، اصل‌ها و خوانش معماری ایرانی، تهران: نشر فضا.

- فرخ‌پار، حسین. (۱۳۹۰)، صد خانه صد پلان در بافت‌های تاریخی، کاشان: دانشگاه آزاد اسلامی.

- قبادیان، وحید. (۱۳۸۴)، بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، انتشارات دانشگاه تهران.

- کیانی، محمدیوسف. (۱۳۸۷)، معماری ایران در دوره اسلامی، تهران: انتشارات سمت.

- لنگ، جان. (۱۳۸۸)، آفرینش نظریه معماری، ترجمه: علیرضا عینی‌فر، دانشگاه تهران.

- م.ع.ت. (۱۳۵۹)، فرهنگ خیام عربی - فارسی، نشر خیام.

- معین، محمد. (۱۳۷۱)، فرهنگ فارسی، تهران، امیرکبیر.

- مجلسی، محمدتقی. (۱۴۰۳ ق)، بحارالانوار، جلد ۹۳، بیروت: دارالوفا.

- مؤمنی، کوروش؛ عطاریان، کوروش؛ دیده‌بان، محمد؛ وصال، مریم. (۱۳۹۶)، محرمیت در معماری خانه‌های دزفول، جلوه هنر، سال دهم، شماره ۲، ۷۹-۹۳.

- مؤمنی، کوروش؛ نصری، ندا. (۱۳۹۴)، بررسی ابزارها و روش‌های ایجاد محرمیت در خانه‌ی زینت‌الملک شیراز منطبق بر آیات و روایات اسلامی، پژوهش‌های معماری اسلامی، سال سوم، شماره ۹، ۱۸-۳۳.

- منصوری، علی. (۱۳۸۹)، حجاب و پوشیدگی در شهرسازی ایرانی - اسلامی، مسکن و محیط روستا، دوره بیست و نهم، شماره ۱۳۰، ۳۸-۴۸.

- مسائلی، صدیقه. (۱۳۸۸)، نقشه پنهان به‌مثابه دستاورد باورهای دینی در مسکن سنتی کویری ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۷، ۲۷-۳۸.

- معاریان، غلامحسین. (۱۳۷۳)، آشنایی با معماری مسکونی ایرانی، گونه‌شناسی درونگرا، دانشگاه علم و صنعت ایران.

- مرتضی، هشام. ۱۳۸۷، اصول سنتی ساخت و ساز در اسلام،

مترجم: ابوالفضل مشکینی و کیومرث حبیبی، وزارت مسکن و شهرسازی.

- نصری، ندا؛ کوروش، مؤمنی؛ امیر محمد، کاکی‌زاده؛ وثیق، بهزاد. (۱۳۹۵)، بازشناسی تأثیر شغل و سطح اجتماعی مسلمانان خانه‌های فجری بوشهر در شکل‌گیری سلسله‌مراتب محرمیت فضای ورودی، نشریه فیروزه اسلام، شماره ۲، ۷۷-۹۷.

- نجم‌الدین رازی. (۱۳۶۶)، برگزیده مرصادالعباد، انتشارات طوس، ج دوم.

- نقی‌زاده، محمد. (۱۳۷۹)، حکمت سلسله‌مراتب در معماری و شهرسازی، دومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی، ارگ بم، جلد سوم، ۲۷۵-۲۹۴.

- نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۷)، شهر و معماری اسلامی عینیات و تجلیات، انتشارات مانی.

- نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۵)، مبانی نظری معماری و شهرسازی اسلامی، تهران: راهیان اصفهان.

- نقی‌زاده، محمد. (۱۳۸۶)، ادراک زیبایی و هویت شهر.

- نوایی، کامبیز؛ حاج قاسمی، کامبیز. (۱۳۹۰)، خشت و خیال، نشر سروش.

- ناری قمی، مسعود. (۱۳۸۹)، مطالعه‌ی معناشناختی در باب درون‌گرایی در شهر اسلامی، شماره ۴۳، ۶۹-۸۱.

- نصرتی، روح‌الله؛ قلی‌پور، محسن. (۱۳۹۸)، درهم‌تنیدگی خانه/قلمرو و فضای درون/برون در جامعه ایلی ایران، مطالعات جامعه‌شناختی، دوره ۲۶، شماره یک، ۱۴۱-۱۶۷.

- نیری فلاح، سیامک؛ خلیلی، اکرم؛ تاج‌الدین بن محمد رسدی، محمد. (۱۳۹۳)، لایه‌های محرمیت در خانه‌های سنتی ایران، کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی، مرکز راهبردی مهندسی فرهنگی شورای فرهنگی عمومی بوشهر.

- نصیری، نگار. (۱۳۸۸)، مطالعه تطبیقی مفهوم خلوت در خانه درون‌گرای ایرانی و خانه برون‌گرای غربی، هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی، شماره ۳۹، ۳۷-۴۶.

- نصر، سیدحسین. (۱۳۷۵)، هنر و معنویت اسلامی، ترجمه: رحیم قاسمیان، نشر سوره.

- نقره‌کار، عبدالحمید. ۱۳۸۷، درآمدی بر هویت در معماری و شهرسازی اسلامی، وزارت مسکن و شهرسازی.

- نقره‌کار، عبدالحمید؛ مظفر، فرهنگ؛ تقدیر، سمانه. (۱۳۹۳)، بررسی قابلیت‌های فضای معماری برای ایجاد دستبر

Architecture of the Islamic World, William Morrow and Company, INS. New York

- Rapoport, A. (2009). Pour une Anthropologie de la Maison. (K. Afzalian, Trans.). Tehran: Herfe Honarmad.

- Schoeman, F.D.(1984). Philosophical dimensions of privacy: An anthology, Cambridge Univ Pr.

- Witte, N. (2003). Privacy: Architecture in Support of Privacy Regulation. Architectural thesis. Cincinnati, University of Cincinnati. Master: 79.

پاسخگویی به نیازهای انسان از منظر اسلام، مجله شهر ایرانی اسلامی، شماره ۱۰، ۲۱-۳۴.

- ورمقانی، حسنا؛ سلطانزاده، حسین؛ طاهانی عطاالله. (۱۳۹۷)،

بررسی تطبیقی تاثیر فرهنگ بر ورودی خانه‌های قاجاری گیلان و مازندران، آرمان‌شهر، شماره ۲۵، ۲۳۷-۲۴۹.

- ولی‌زاده اوغانی، محمدباقر. (۱۳۹۶)، نمود اندیشه‌های اخلاقی- حقوقی در طرح معماری خانه‌های سنتی ایران، مدیریت شهری، شماره ۵۳، ۲۷-۴۴.

- ولی‌زاده اوغانی، محمدباقر. (۱۳۹۳)، اصول و اندیشه‌های اخلاقی در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایرانی اسلامی؛ نمونه موردی مطالعه حریمیت و حریم خصوصی، پژوهش هنر دانشگاه هنر اصفهان، سال چهارم، شماره ۷، ۴۷-۶۰.

- هال، ادوارد. (۱۳۹۶)، بعد پنهان، ترجمه: منوچهر طبیبیان، انتشارات دانشگاه تهران.

- هاشمی طغراجردی، مجید. (۱۳۹۰)، اصول حاکم بر حریم بصری در اندیشه اسلامی، رساله دکتری، دانشگاه علم و صنعت ایران.

- هاشم‌پور، پریسا؛ یزدانی، ثنا. (۱۳۹۶)، مطالعه تحولات کالبدی محلات تاریخی با رویکرد حریمیت، توسعه محلی (روستایی- شهری)، دوره هشتم، شماره ۲، ۳۱۳-۳۳۸.

- Burgess, R. (2000). The Compact City Debate: a global perspective. Compact Cities: sustainable urban forms for developing countries. M.M. Jenks and R. Burgess (eds). London, Spon.

- Georgiou, M, (2006), Architectural privacy: a topological approach to relational design problems. Unpublished Master of Science, Bartlett School of Graduate Studies, University College London.

- Hutchison, R., Ed.2010. Encyclopedia of urban studies. Loss Angles, London, SAGE Publications, Inc. Merriam-Webster, I. (2009). "Merriam-Webster online dictionary." Springfield

- Madanipour, A, (1998), Tehran: the making of a metropolis. Chichester, England, John Wiley.

Newman, Oscar, (1996), Creating defensible space, Institute for Community design analysis

- Newell, P.B. (1998). A cross-cultural comparison of privacy definitions and functions: A systems approach." Journal of Environmental Psychology 18(4): 357-371

Othman, Zulkeple, Rosemary Arid and Laurie Buys. (2015). Privacy, modesty hospitality, and the design of Muslim homes: a literature review. Frontiers of architectural research. No. 4: 12-25

Petherbridge, Cmy T, Vernacmlar Architecture, (1978), the House and Society, in Michell, George (ed),